

БУГУНГИ КУНДА АҲБОРОТ ТЕХНОЛОГИЯЛАР СОҲАСИДА СОДИР ЭТИЛАЁТГАН ЖИНОЯТЛАР ТУРЛАРИ ВА УЛАРГА ҚАРШИ КУРАШДА ПРОФИЛАКТИКАНИНГ АҲАМИЯТИ

ТОҒАЕВ ШАХЗОД ШЕРЗОД УҒЛИ

Ўзбекистон Республикаси Ички Ишлар Вазирлиги Академияси курсанти

E-mail: Shahzodasal2501@gmail.com

АННОТАЦИЯ

Ушбу мақолада бугунги кунда Ўзбекистон Республикаси ҳудудида ахборот технологиялар соҳасида содир этилаётган жиноятлар турлари, уларнинг тавсифи, содир этилиш усуллари ва ушбу жиноятчиликка қарши курашда профилактика инспекторлари томонидан тарғибит ташвиқот ишлари ташкил этиши ва унинг аҳамияти ҳақида мақоламизда тўлиқроқ маълумот берилади.

Калит сўзлар: Киберхавфсизлик, дроп, кибержиноятчилик, майнинг, фишинг, молиявий фирибгарлик, профилактика, тарғибот.

ВИДЫ ПРЕСТУПЛЕНИЙ, СОВЕРШАЕМЫХ СЕГОДНЯ В ОБЛАСТИ ИНФОРМАЦИОННЫХ ТЕХНОЛОГИЙ, И ЗНАЧИМОСТЬ ПРОФИЛАКТИКИ В БОРЬБЕ С НИМИ

АННОТАЦИЯ

Ключевые слова. Кибербезопасность, дроп, киберпреступность, майнинг, фишинг, финансовое мошенничество, предотвращение, продвижение.

XXI аср ахборот технологиялар асри бўлиб, ахборот технологиялари мисли кўрилмаган даражада ривожланди. Ривожланиш билан бир вақтда дунёда барча соҳаларда янгиликлар, ихтиролар, қулайликлар билан кириб кела бошлади. Инсоннинг жисмоний меҳнати ўрнига иложи бориша техника эгиллаб бормоқда. Бу ривожланиш билан бир вақтда улардаги ахборот, маълумотлар уларнинг хавфсизлиги химояланиш масаласи ҳам вужудга кела бошлади. Яъни биз электрон қурилмаларидаги сақланадиган хар қандай қуринишдаги маълумотларга учинчи шахсларнинг қонунга хилоф равишда аралашуви кузатилди ва бора бу жараёнлар кибержиноятчилик ва уларнинг турлари қупайичига олиб келди.

Шу ўринда кибержиноят нима ўзи деган савол тўғилиши мумкин. Ушбу тушунша юзасидан хар хил тарифлар бериб ўтилган бўлиб, улардан баъзиларини танишиб ўтамиз.

- **Кибержиноят** – компьютер ва тармоқнинг биргаликдаги алоқаси остида содир этилувчи жиноят тури. Компьютер жиноят пайтида мақсадли юналтирилган курул вазифасини бажариб беради. Кибержиноят кимнингдир хавфсизлиги ва молиявий савиясига зарар етказиш мақсадида қилинади. Махфий маълумотлар қонуний тарзда ҳимояланган ҳолатда юз беривчи кибержиноятлар билан боғлиқ. Кўпгина жиноятлар мавжуд. Халқаро миқёсда ҳукумат ҳам, нодавлат субъектлар ҳам кибержиноятлар, жумладан, жосуслик, молиявий ўғирлик ва бошқа трансчгаравий жиноятлар билан шуғилланади. Халқаро чегараларни кесиб ўтувчи ва камида битта миллий давлатнинг хатти-ҳаракатларини ўз ичига олган кибержиноятлар баъзан киберуруш деб аталади. Уоррен Баффет кибержиноятни¹, “инсониятнинг биринчи рақамли муаммоси деб таърифлайди” ва “инсоният учун реал хавф туғдиради”², дейя кўшимча қилади. 2014 йилда чоп этилган ҳисоботда (McAfee хомийлигида) жаҳон иқтисодиётига етказилган йиллик зарар 445 миллиард долларни ташкил қилган³. Сйберсесуритй Вентурес томонидан 2016 йилги ҳисоботда кибержиноятлар натижасида етказилган глобал зарарлар 2021 йилга келиб йилига 6 триллион долларгача, 2025 йилга келиб эса 10,5 триллион долларгача кўтарилиши башорат қилинган эди

Ўзбекистон Республикаси ҳудудида 2021 йилдан бошлаб ахборот технологиялар соҳасида содир этилаётган дастлабкаи жиноятлар кўзатила бошлади. Тўғри 2021 йилда ахборот технологиялар соҳасида содир этилаётган жиноятлар кам бўлиши мумкин, аммо шиддат билан ривожланиш орқасидан ушбу соҳадаги жиноятлар Ўзбекистон Республикаси ҳудудида содир этилаётган жиноятларнинг умумий ҳисобда 2024 йилга келиб 30-35% фойизини ташкил этмоқда.

Ўзбекистон Республикаси ҳудудида ахборот технологиялар соҳасида содир этилаётган жиноятлар кўп ҳолларда фуқароларнинг соддалигидан фойдаланишмоқда. Ўзбекистон Республикаси ҳудудида ахборот технологиялар соҳасида содир этилаётган жиноятлар кўриб чиқадиган бўлсак улар қуйидагилардан иборат:

- иштимой тармоқларда онлайн иш таклиф қилиш
- Телеграм ижтимой тармоғида ноткоин олди-сотдиси
- Ижтимой тармоқларда пул купайтириб бериш

¹ <https://www.businessinsider.in/buffett-this-is-the-number-one-problem-with-mankind/articleshow/58555300.cms>

² <https://finance.yahoo.com/news/warren-buffett-cyber-attacks-1314450>

³ <https://www.reuters.com/article/us-cybersecurity-mcafee-csis-idUSKBN0EK0SV20140609>

- “Президентдан ёрдам” сохта хаволалар
- Телеграм ижтимоий тармоғида кредит ботлари
- Ўзини “Клик” ходими деб телефон қиладиган фирибгарлар
- Телеграм ижтимоий тармоғида “фейк” дастурлар
- Порнографик сайтларда сохта “Жарима”лар
- Ўзини терговчи сифатида кўрсатувчи фирибгарлар.

Иштимоий тармоқларда онлайн иш таклиф қилиш – hozirgi kunda ижтимоий тармоқларда онлайн иш таклиф қилишқдилар. Фуқаролар уларга шахсий маълумотлари билан ўзларини аризаларини қолдирадилар ёки улар билан ижтимоий тармоқларда ўзлари билан гаплашиб ишни таклиқ қилишадилар. Бундай ишларга одатда куърерлик вазифаси ёки ҳисоб рақамдан бошқа ҳисоб рақамга пул ташлаб бериш ёхуд қандайдир жўнатмани етказиб бериш каби вазифалардан иборат. Ушбу вазифалар бир томондан қонунийдек кўринади, аммо ушбу жўнатма ёки пул ташлаб бериш ноқонунийлиги ҳақида уйлаб ҳам кўришмайди.

Пул купайтириб бериш – гуйёки ўзларини тредингчи сифатида кўрсатиш, фуқаролардан кам вақт ишида тез бойиб кетишларига ишонтирган холда ўзоарига тегишли ҳисоб вароқларига ўтказиб берган ваъдаларини бажармайдилар. Улар фуқароларни ишонтириш мақсадида фейк бўлган трединг расмларини кўрсатади. Дастлаб пул киритиш кўпчилик ҳолларда энг камида 400 – 500 минг сўм пул мабдағи киритишдан бошланади. Улар фуқароларга пул купайган расмларни ташаб, ушбу пулларни ечиб олишга камиссия тўлашини айтиб, яъна пул ташлаб олишади ёки яна давом еттиришини сўрашади. Фуқаролар бир неча бор ушбу ҳолатлар такрорланганидан сўнг алданганлигини тушиниб етишади.

Ушбу турдаги ахборот технологиялар соҳасида содир этилаётган кибер жиноятларнинг содир этилишининг бир канча сабаблари бўлиб, **биринчидан** фуқароларнинг ишни ижтимоий тармоқларда онлайн осонгина пул топиш, машаққатли ишлардан қошиши, **иккинчидан** фуқароларнинг етарли даражада саводли эмаслиги ва ўзи тушинмаган норасмий сайтларга ҳам шахсий маълумотлари ва банк пластик карталарини киритиши, **учинчидан** ижтимоий тармоқларда умуман олди сотди ишларида кўрмаган инсонлар билан савдо-сотик ишларини олиб бориши, **туртинчидан** “Клик” ходими деб таништирган ҳолатларда фуқароларнинг масалани тулиқ тушинмасдан кодни сўраганда айтишлари, **бешинчидан** телеграмдаги норасмий каналлардан олинган иловаларни шахсий телефон аппаратларига ўрнатишлари, зарарланган дастурлар бўлиши мумкинлиги, **олтинчидан** интернет тармоғида тарқалаётган муҳтож ва кам таъминланган ойлаларга пул берилиши юзасидан жойлаштирилган ссилкаларга кириб, фуқароларнинг шахсий маълумотлари ва

банк пластик карталарини киритиши ва шу каби бошқа сабабларни келтириб ўтишимиз мумкин. Ушбу сабабларни бартараф этиш юзасидан бир канча тарғибот ышвиқот ишлври олиб борилишига қарамасдан, фуқароларнинг лоқайдлиги сабабли кибержиноятчиларнинг осонгина тузоғига тушиб қолмақдалар⁴

Фирибгарлар томонидан ушбу турдаги жиноятларни содир этишда ижтимоий тармоқлар, асосас, “Телеграм”, “Инстаграм” каби тармоқлардан унумли фойдаланишмоқла. Яъни фирибгар жиноятни пухта йуланган режа асосида амалга оширади. Бу жараенда ДРОП карталардан фойдаланишади. Дроп карта – маълум бир қиймат евазига фуқаролардан сотиб олинган банк пластик карталари ва уларга боғланган рақамлар ёхуд уяли алоқа воситасидаги банк дастурларига кириш имкоғиги берувчи логин паролларни фирибгарлар томонидан ўзлаштириб олиши тушинилади. Бу жараенда фуқаролар этибор қаратмайдики, ушбу сотиб юбораётган банк пластик карталарида амалга оширилаётган хар бир ҳаракат учун фуқароларнинг ўзлари жавобгарлиги ўнатишади. Масалан, ушбу дроп карта буйича фуқаро номидан кредит расмийлаштирилиб олиниси каби ҳолатлар амалиётда куплаб учрайди. Фирибгарлар юқорида санаб ўтилган усуллардан қайси бирини танламасин, пул маблағларини тўғридан-тўғри ўзларига тегишли банк пластик карталарига ўтқазишмайди. Дроп карталардан фойдаланилган ҳолда “Бинансе” крипто-валюта биржасига киритишадилар. Ушбу жараёнда баржадаги пуллар кейнги одамга олди сотди шартномаси буйича легаллашади.

Бундан ташқари “Инстаграм” ижтимоий тармоғида онлайн иш таклик қилиш каби ҳолатларни ўзимизни кундалик ҳаётда ҳам куп учратиб турамыз. Ушбу жарайнда фуқаролар билан ижтимоий тармоқда туриб фуқароларнинг резуме, шахсига оид ҳужжатлар ва биометрик паспорти ёки ИД картасини расми билан билан бирга турган пайтдаги расмларни жўнатишни сурашадилар. Биометрик паспорт билан бирга юз расми ҳаммизга маълумки “фейс” регистратсия қилиш имконини беради

Ахборот технологиялар соҳасида содир этилаётган жиноятларга қарши курашда биринчи навбатда туғри ташкил этилган профилактика самарали усул хисобланади деб уйлийман. Профилактикага тўғридан тўғри ўтишдан олдин профилактика тушунчасига таъриф бериб ўтамиз:

- Профилактика⁵ – (юнонча сақловчи, олдини олувчи) одамларнинг узок умр куриши, ишлаш қобилиятини сақлаб қолиши тушинилади.

⁴ Ўзбекистон Республикаси ҳудудида ахборот технологиялар соҳасида содир этилаётган кибержиноят турлари Латибоев Шахзодбек Икром Ўғли

⁵ <https://uz.wikipedia.org/wiki/Profilaktika>

Ахборот технологиялар соҳасида ҳуқуқбузарликлар профилактикаси деганда қуйидагиша тушинишимиз мумкин:

- Ҳуқуқбузарликлар профилактикаси ⁶— ҳуқуқ-тартиботни сақлаш ҳамда мустаҳкамлаш, ҳуқуқбузарликларни аниқлаш, уларга барҳам бериш, шунингдек ҳуқуқбузарликларнинг содир этилиши сабабларини ва уларга имкон бераётган шарт-шароитларни аниқлаш, бартараф этиш мақсадида қўлланиладиган ҳуқуқбузарликлар умумий, махсус, яқка тартибдаги ва виктимологик профилактикасининг ҳуқуқий, ижтимоий, ташкилий ва бошқа чора-тадбирлари тизими тушинилади.

Тошкент шаҳарни мисол қилиб тариқасида оладиган бўлсак, янги пайдо бўлган жиноят ҳақида профилактика инспекторлари томонидан фуқароларга ўз вақтида тарғибот-ташвиқот ишлари олиб бориладиган бўлса, фуқаролар ушбу жиноят турига душ келган пайтида алданиб қолишини ўзи ҳам тушиниб етади. Фақатгина профилактика инспектори томонидан тарғибот ташвиқот ишлари ташкил этилиб қолмасдан, бошқа маъсулиёти шекланган жамиятлар, фуқароларнинг ўзини ўзи бошқариш органлари, аксиядорлик жамиятлари ҳам ўз хиссасин и қўшганида ушбу тарғибот-ташвиқот ишлари ҳам анча самарали бўларди.

Хулоса ўрнида шуни айтиш мумкинки, ҳар қандай кўринишда бўлмасин фуқароларда ушбу жиноят ҳақида озгина бўлса ҳам тушунча булса, кибержиноятчиларнинг тузоғига тушиб қолмаёди. Ўз вақтида тўғри ташкил этилган тадбир кўпгина зарарли оқибатларнинг олди олиши мумкин.

ФОЙДАЛАНГАН АДАБИЁТЛАР:

1. https://uz.wikipedia.org/wiki/Kiberjinoyat#cite_note-books.google.com-16
2. <https://uz.wikipedia.org/wiki/Kiberjinoyat>
3. <https://zenodo.org/record/8044925>
4. <https://cyberleninka.ru/article/n/bank-kartalaridan-foydalanish-bilan-bog-liq-firibgarlik-jinoatlarining-kriminalistik-tavsifi>
5. <https://lex.uz/docs/-5841063>
6. Исақова Мухлиса Фахриддин қизи “Кибержиноятлар” мақоласи <https://cyberleninka.ru/article/n/kiber-jinoatlar/viewer>
7. “Ўзбекистон Республикаси ҳудудида ахборот технологиялар соҳасида содир этилаётган кибержиноят турлари Латибоев Шахзодбек Икром Ўғли
8. <https://uz.wikipedia.org/wiki/Profilaktika>
9. Ўзбекистон Республикасининг Қонуни, 14.05.2014 йилдаги ЎРҚ-371-сон
10. Ўзбекистон Республикаси Конституцияси -Т 2021

⁶ Ўзбекистон Республикасининг Қонуни, 14.05.2014 йилдаги ЎРҚ-371-сон

11. Ўзбекистон Республикасининг Ма'мурий жавобгарлик тўғрисидаги Кодекси. Расмий нашр. – Т.: Ўзбекистон Республикаси Адлия вазирлиги, 2021.
12. Ўзбекистон Республикасининг 2014 йил 14 майдаги “Ҳуқуқбузарликлар профилактикаси тўғрисида”ги қонуни.
13. Ўзбекистон Республикасининг 2016 йил 16 сентябрдаги “Ички ишлар органлари тўғрисида”ги қонуни.
14. Ўзбекистон Республикасини янада ривожлантиришнинг бешта устувор йўналиши бўйича “Ҳаракатлар стратегияси” тўғрисида”ги 4947-сонли фармони.